№ 190 Հոկտեմբերի 29 (Նոյեմբերի 10) 1880 Հոկտեմբերի 29 (Նոյեմբերի 10) № 190

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի եւ տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Դարձեալ սով:—Ներքին տեսութիւն: Նամակ Սուխումից: Նամակ Ջուլֆայից: Նամակ Վարդաշէնից: Ներքին լուրեր:—Արտաքին տեսութիւն: Աւստրօ-Ունգարիա: Սովի առիթով ազգութեան մասին: Պարսկաստան: «Դէյլի-Նիւուս» լրագրի թղթակցութիւնը:—«Մշակի» հեռագիրներ:—Յայտարարութիւններ:

ԴԱՐՁԵԱԼ ՍՈՎ

Մենք լուրեր ենք ստանում Կ. Պօլսից, նոյն իսկ սովելոց խնամող կենտրօնական մասնաժողովից, որ սովը Թիւրքաց Հայաստանում դարձեալ սաստկանում է: Մեզ խնդրում են հրաւիրել մեր ազգայիններին նիւթական օգնութիւն հասցնել Թիւրքաց հայերին:

Նոյն լուրը կարդում ենք և անգլիական „Դէյլի-Նիւուս“ լրագրում: Անգլիական լրագիրը ասում է, որ եթէ այս ձմեռ օգնութիւն չը հասցնվի Թիւրքաց Հայաստանին, սովի միջոցով աւելի մեծ կոտորած կարող է լինել Հայաստանում, քան թէ մինչև անգամ անցեալ տարի է եղել: Լրագիրը ասում է որ Կարինի ռուսաց հիւպատոս Օբէրմիլլէրի հաղորդած լուրերը, իբր թէ այլ ևս սով չը կայ Հայաստանում, սխալ է: Ընդհակառակն սովը սաստկացել է և ոմանք կարծում են որ մասամբ նոյն իսկ սովն է պատճառը որ քիւրդերը Հայաստանի մէջ կերակուր չը գտնելու պատճառով, արշաւել են դէպի Պարսկաստան:

Մենք լսում ենք որ Կ. Պօլսի Ներսէս պատրիարքը դիմել է նամակներով դէպի Թիֆլիսեցի մի քանի անուանի և հարուստ հայեր, խնդրելով որ կազմեն մի մասնաժողով և փողեր հաւաքեն մեզ մօտ Թիւրքաց Հայաստանի խղճալի դրութեանը օգնութիւն հասցնելու համար:

Յուսանք, որ պարոնները ճշմարիտ կը կազմեն մի մասնաժողով և եռանդոտ կերպով կը հանգանակեն մի գումար որ և կուղարկեն կենտրօնական մասնաժողովին:

Մենք էլ, մեր կողմից շարունակում ենք և կը շարունակենք հաւաքել նուէրները յօգուտ սովատանջների:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՍՈՒԽՈՒՄԻՑ

22 հոկտեմբերի

Աբխազները կրկին խումբ խումբ վերադառնում են այստեղ, իրանց գաղթականութեան դառն բաժակը մինչև վերջին կաթիլը դատարկելուց յետոյ, բոլորովին մերկ, թշուառ, աղքատ, մաշված և գրեթէ կըմախք դարձած հիւանդութիւնից և գլխաւորապէս քաղցածութիւնից: Ինչ և իցէ, դրանք ստացան իրանց արժանի պատիժը, ցիր ու ցան եղան, երկու տարուց աւելի թափառեցին Թիւրքիայի զանազան մասերումը և վերջը վերադարձան, ինչպէս ծոյլ և անընդունակ ժողովուրդ, որը սովոր լինելով իր հայրենիքում բնութեան պարգևած առատ բերքերովը սնունդ ստանալ առանց աշխատութեան, երևի, չը կարողացան մշտական բնակութիւն հաստատել Թիւրքիայում, ուր ի հարկէ ֆիզիքական ծանր աշխատութեամբ պէտք էր ձեռք բերել իր ապրուստը: Ուշադրութեան արժանի է այն, որ այս վերադարձող աբխազների բազմութեան իգական սեռի միջից բացակայ են գեղեցկուհիները, որոնք, երևում է, բռնի կերպով հարճ են գնացել Թիւրք էֆէնդիներին կամ, իրանք աբխազները են վաճառել, չքաւորութիւնից բռնադատված: Սկզբում, ինչպէս յայտնի է, Սուխումի ու Բաթումի կառավարութիւնները, իրանց յայտնի պատճառներով, չէին ընդունում եկողներին և յետ էին ուղարկում: Եւ ահագին խմբեր զանազան առագաստաւոր նաւերի և նաւակների վրա, Սև ծովում, տարուբերվում էին մի սահմանից դէպի մի այլ սահման դիմելով, և վերջը եթէ Փոխարքայի ողորմած մարդասիրութիւնից անյայտ մնային,*) գուցէ վիճակված էր դրանց ծովի յատակում յաւիտենական հայրենիք ժառանգելու: Ամսոյս 4-ին շոգենաւով մօտ 20 ընտանիք Բաթումից Սուխում եկող աբխազները, Սուխումի ափերը հեռուից տեսնելով, մեծ ուրախութիւն էին արտայայտում, ասելով «փառք Աստուծոյ, որ դարձեալ արժանանում ենք այն հողին, որի մէջ ամփոփվում են մեր նախահարց ոսկորները»: Եւ, ի հարկէ, այդ տեսակ վայրենի ժողովրդի համար մի այլ կլիմայի տակ ապրելը մահ է, իսկ Սուխումի գաւառը կարող է միայն պահպանել դրանց կեանքը, որովհետև այստեղ նրանց ապրուստը ամեն բանով հոգում է և արտադրում է ինքը բնութիւնը, ոչինչ աշխատանք չը պահանջելով դրանց, ինչպէս են՝ խաղողը, մեծ քանակութեամբ խնձորը, տանձը, նուռը, ընկոյզը, կաղինը, մեղրը և շատ տեսակ մրգեղէններ և բանջարեղէններ անտառներում, բացի սիմինդրից (кукуруза), որը ցանում էին այնքան, որքանով հազիւ կերակրվում էին իրանք: Սորանից մի քանի տարի առաջ հազիւ արտադրվում էր այստեղից մինչև 20,000 պուդ սիմինդր, բայց Սուխումի գաւառի ահագին տարածութիւնից, եթէ ժամանակով հողագործութիւնը անցնի գործունեայ ժողովուրդների ձեռքը, իւրաքանչիւր տարի կարելի է միայն սիմինդր արտադրել աւելի քան կէս միլիօն պուդ, որովհետև կլիմայի բարեբեր ազդեցութեան ներքոյ և հողի արգաւանդութեան շնորհով մի հատիկ սիմինդրից 1200—1500 հատիկ սիմինդր է ստացվում միջին թւով:

Արդարև, մարդ չէ կարողանում սառնասրտութեամբ նայել այդ վերադարձող թշուառ աբխազ ամբոխի վրա, որոնք ամեն բան սպառած, և իրանց մեծ մասը կորցրած պատերազմում կամ գաղթելու ժամանակ, այժմ հիւանդութիւնից ու չքաւորութիւնից ստիպված, կրկին վերադառնում են այստեղ: Բայց որդիք դրանք այստեղ հետև մարդկօրէն ապրել կը սովորեն, արդեօք խրատվեցին այս վերջին պատերազմից կրած անտանելի տանջանքներից,— այդ ապագան ցոյց կը տայ: Բայց այժմ հարկաւոր է հարցնել քաղաքի մէջ թափառող ծեր մուրացկաններից, թէ ի՞նչպէս էիք ապրում Տաճկաստանում և ի՞նչպէս ընդունեցին ձեզ տաճիկները, և կամ ի՞նչու համար կրկին գալիս էք այստեղ: Նրանք պատասխանում են, թէ «մենք տաճիկներից շատ գոհ մնացինք, մեզ պահում, կերակրում ու պատւում էին, իսկ վերադառնում ենք նրա համար, որ մեր պապերը այստեղ մեռան, մենք էլ ցանկանում ենք այստեղ մեռնել»: Այս պատասխանից կարելի է եզրակացնել թէ մինչև ո՞ր աստիճան հայրենասիրութեան գաղափարը վառ է այս տեսակ վայրենի ցեղի մէջ: Այժմ այդ վերադարձող աբխազներին կառավարութիւնը չէ թոյլ տալիս իրանց նախկին տեղերում զետեղվել, ինչպէս որ պատերազմից առաջ ցիր ու ցան կերպով անտառների մէջ ապրում էին, այլ սրանց համար բնակութեան տեղ նշանակված է Գուդաուտա, Սուխումից մօտ 40 վերստ հեռաւորութեան վրա, յատկացնելով դրանց մշակութեան համար հողեր, ուր կարող են օրինաւոր կերպով և մի տեղում ամփոփված ապրել:

Վերջին պատերազմից յետոյ գաղթել են այստեղ նաև 25 գերմանացի ընտանիքներ, որոնց յատկացրած են եղել Սուխումից 3 վերստ հեռաւորութեան վրա բաւական ընդարձակ հողեր մօտ 2000 դեսեատին կօլօնիա հաստատելու համար: Դրանք եղել են, ինչպէս պատմում են, այստեղ վաղուցվանից ապրող գերմանացիները, սաստիկ կրօնամոլ և կոյր նախապաշարվածներ, որոնք սուրբ գիրքը գիշեր ցերեկ ձեռքից վայր չը դնելով, ամեն անաջողութիւն երկնքից ուղարկված են համարել: Օրինակ, անցեալ ձմեռ, ինչպէս ամեն տեղ, նոյնպէս և այստեղ սաստիկ ցուրտ է եղել, իսկ սրանք, չը նայելով որ հարուստ են, և չը նայելով որ կառավարութիւնը օգնում է եղել կարելի եղածին չափ, բայց ամբողջ ձմեռը բաց երկնքի տակ են ապրել, թէև իրանց չորս կողմում շինութեան համար անտառ կայ, չեն մտածել օգտվել իրանց համար գոնէ ժամանակաւոր խրճիթներ շինել, և այս պատճառով ենթարկվելով տենդի և զանազան հիւանդութեանց, և իրանց ունեցած նիւթական կարողութիւնը սպառելով, մի մասը ցրվում է զանազան կողմեր, մի մասը մեռնում է և մի մասն էլ յետին աղքատութեան մէջ վերադառնում է այնտեղ, որտեղից որ եկել էր: Այդ գաղթականներից մնացել է մէկ ընտանիք յիշեալ կօլօնիայում, որը բաղկանում է երեք հոգուց՝ այր կին և 5 տարեկան փոքրիկ աղջիկ, որոնց առիթ ունեցայ տեսնել, և որոնք չը նայելով որ մօտ տարի ու կէս է ապրում են այդտեղ, դարձեալ չունեն մի օրինաւոր խրճիթ անձրևներից և ցրտից պաշտպանվելու համար: Այդ կօլօնիայի համար այժմ սպասում են նոր գաղթականներին Գերմանիայից:

Սուխումի նոր գաղթականութեան ամենամեծ մասը կազմում են յոյները, որոնք հետզհետէ շարունակ գալիս են Տաճկաստանից: Փոքր առ փոքր գաղթում են այստեղ ռուսներ և բօլգարներ, նաև հայեր Հայաստանից. առաջին անգամ 25 ընտանիք, բայց նոր էլի եկել են մօտ 150 ընտանիք, որոնք բնակութեան համար ընտրել են Պեցունդսկիյ օկրուգ կոչված տեղը Սուխումից 60 վերստ հեռու: Այս վերջին 150 ընտանիքը, ինչպէս երևում է «Մշակի» 166 համարում «Փօրօս» լրագրից արտատպած յօդուածում յիշված 300 հոգուց բաղկացած խումբն է, որոնցից 6 հոգի վիրաւորվածներ այստեղի զինուորական հիւանդանոցում խնամվում են: Սրանցից մէկը 50 տարեկան, հսկայակազմ մարդ է, որը 5 մեծ մեծ վէրքեր ունի ըստացած կողոպտող լազ չարագործներից, և որը, ինչպէս պատմում են, միակ է եղել նաւի մէջ զօրաւոր պաշտպանողը: Թէպէտ ես անձամբ առիթ չեմ ունեցել հաստատ տեղեկութիւններ ստանալ, բայց յիշեալ վիրաւորվածներին սկզբում բժշկական օգնութիւններ հասցնող բժշկի օգնականը պատմում էր ինձ հետևեալը, որ հայերը Տրապիզոնում նաւը փոխում են, որ նրանց բերէ Պիցունդա (երևի նախապէս ընտրած են եղել այդտեղը, որտեղ միտք ունեն գլխաւորապէս հողագործութեամբ պարապել), նաւատիրոջը վճարելով կանխիկ վարձը: Բայց Տրապիզոնում նաւավար լազը, դուրս գալուց առաջ իմացնում է մի քանի իրա նման չարագործներին, որ իրան դիմաւորեն ծովում հայերին կողոպտելու համար: Եւ երբ նաւը ցամաքից բաւական հեռանում է դէպի ծովը, այստեղ 12 զինուորված ծովապատառներ յարձակվում են նաւի վրա և սկսում են նախ հրացանաձգութիւն անել հայերի վրա ու յետոյ թափվել նաւի մէջ ու սկսել կողոպուտը: Բարեբախտաբար անզէնք հայերի միջից մի քանի կտրիճներ փորձում են աւազակներին

---

*) Ինչպէս պատմում են, սաստիկ արգելված է աբխազների տոհմապետներին ու ազնուականներին վերադառնալու բացի ամենաաղքատ ժողովուրդը, որին զինաթափ են անում, եւ այդ նրանց առիթ կը տայ խաղաղ կեանքին ընտելանալու: